

Нінель Сидорчук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО
ОРГАНІЗОВАНОГО МОЛОДІЖНОГО РУХУ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЙ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

У статті актуалізовано матеріали, що свідчать про взаємодію українського та польського організованого молодіжного руху на зламі XIX та XX ст. Такий підхід забезпечує можливість уточнення теоретичних постулатів для подальшого вивчення проблеми українського організованого молодіжного руху кризь призму історичних реалій, визначає перспективу розвитку національної ідеї.

Суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх 20 років, докорінно змінили ситуацію в молодіжному громадському русі, обумовили його демонополізацію та диференціацію, а світоглядний плюралізм, багатопартійність у суспільно-політичному житті відкривають простір для створення та організації діяльності різноманітних дитячих та молодіжних громадських організацій, об'єднань і рухів. Актуальність проблеми підсилюється й завданнями громадянського становлення дітей та молоді, що є особливо значущим для суспільства в період формування життєвих цінностей та розвитку національної ідеї.

Педагогічні дослідження останніх десятиріч орієнтовані на вивчення питань історії, теорії, методики вітчизняного дитячого та молодіжного руху (М. Богуславський, В. Леник, А. Геворкян, О. Лісовець, О. Тітова), сучасних умов, принципів його функціонування, етапів розвитку молодіжних громадських об'єднань та організацій (Л. Алієва, А. Мудрик, В. Литнєв, Т. Плазова, М. Рожков).

Водночас розроблені теоретичні постулати потребують уточнення, конкретизації з урахуванням історичних реалій досліджуваного феномена наприкінці XIX – початку XX ст., коли український організований молодіжний рух на території сучасної України почав активно розвиватися, став своєрідною проекцією епохального процесу національного відродження. Аналіз наукових джерел показав, що з 40-х років XIX ст. до 1917 р. було створено понад 2,5 тисячі громадських об'єднань. Найбільш відомими серед молодіжних стали: легальний гурток української молоді (1816 р., Перемишль), перше студентське товариство "Січ" (1861–1863, Галичина), товариство "Академічна бесіда" (1870 р., Львівський університет) та ін. [1; 6].

Цікавим для розгляду у зазначеному контексті є активна участь української молоді в польських підпільних революційних організаціях. Хоча підпільна діяльність поляків та їх революційні дії посередньо впливали на пробудження національного почуття української молоді та заохочення її до створення власних організацій, однак про участь українців у польських революційних діях є багато документів (на відміну від того, як зазначає В. Леник, що навіть у поліцейних архівах практично не збереглися відповідні документи: молодіжні "гуртки" часто працювали таємно та ховалися під нейтральними назвами ("Мочиморди", "Балагури" тощо) [4, с. 11–12]. Для подальшого вивчення проблеми українського організованого молодіжного руху, а також визначення перспективи розвитку національної ідеї, у статті актуалізуємо матеріали, що свідчать про взаємодію українського та польського організованого молодіжного руху.

Наукові розвідки В. Ленника, О. Лісовця та ін. підтверджують існування молодіжних осередків братств уже з XV–XVI ст. ("Юнацькі братства" Острозької академії, "Допомогове Товариство" Київської Академії, "Братство Благочестивих і Благородних Младенцов у місті Тернополи обитающих", 1668 р. та ін.) та спрямованість їх завдань на захист прав певних груп населення, досягнення релігійних, благодійних культурно-просвітницьких цілей, розв'язання загальнонаціональних питань, зокрема проблем соціальної справедливості, національного самовизначення тощо [4, с. 7; 5, с. 190–194.].

Водночас формування молодіжного громадського руху як складного соціально-політичного явища набуло активності на межі XIX–XX ст. Його внутрішній розвиток був пов'язаний зі змінами, що відбувалися у світовій спільноті, та політичним життям українського народу, із життям тих країн, до складу яких входили українські землі.

Відповідно й після придушення польських антиросійських повстань (1831 р.) багато повстанців утекли до Перемишля, де створили ряд підпільних організацій, у яких опинилися й молоді українці. Однією з них було "Товариство вчених", або, як його ще називали, "Сенат". Товариство мало самоосвітній та частково політично-національний характер. До нього належали брати Микола і Юліян Кміцикевичі, що виявилось на судовому процесі у Львові в серпні 1834 р. На процесі проти українця Костянтина Леліва-Слотвінського (Львів, 1937 р.) з'ясувалося, що він спонукав молодих українців до членства в польських підпільних гуртках. На процесі судили також теолога Івана Вендзіловича. У 1943 р. засуджено на смерть українця, члена польського політичного руху, префекта Львівської духовної семінарії о. Миколу Гординського (префектом він був з 1831 до 1837 р., смертну кару йому замінили на 12 років тюрми). Із ним судили й інших українців: Кирила Слоневського, Клементія Мохнацького та Каспра Ценглевича [4, с. 11–12].

Агресивні дії влади не зупиняли молодь, і вже наприкінці 1837 р. у Перемишлі засновано повітову раду революційної польської організації "Сармація". Її членами стали передусім гімназійні учні. Конспіративну роботу ради провадили українські богослови Маркил Лапчинський та Венедикт Кушикевич. Згодом організацію було перейменовано на "Товариство вільної Галичини". Головною метою товариства було впровадження між ремісниками і приватними урядовцями пропаганди соціального характеру. Їхнє гасло "Аристократію впень!" свідчить про радикальний характер цієї групи. Цю організацію називали ще "Галичанкою" [4, с. 12].

Під впливом польського підпільного руху почали створюватися також суто українські таємні організації в різних містах Галичини. Першими організаторами таких гуртків були здебільшого колишні члени польських організацій. Так, Маркіян Шашкевич, який у 1826–1829 рр. був членом польського гуртка у Бережанах, побачивши, що ця організація переслідує суто польські цілі, вийшов із неї й, опинившись у Львівській семінарії, у 1833 р. співорганізував український гурток.

До українського таємного гуртка Маркіяна Шашкевича належали: Яків Головацький, Іван Вагилевич, Микола Устиянович, Антін Могильницький та ін. Гурток поставив ряд завдань: користуватися у щоденному обігу українською мовою; не вживати польської азбуки в письмі, але писати так званою "гражданкою"; писати живою українською мовою; боротися за чистоту українського обряду в церкві; запроваджувати українську мову в проповідях. Члени гуртка брали собі старі українські імена: Шашкевич називав себе Русланом, Головацький – Ярославом, Вагилевич – Далибором, Ількевич – Мирославом. Цими іменами вони підписували свої літературні твори, вміщуючи їх у поетичних збірках. У першій збірці гуртка, що мала назву "Син Руси", вміщено й один із віршів "До синів Руси", який можна без сумніву вважати програмовим:

Час! Час! Ум наш роз'їрити,
Най блистає єго сила,
Милость к музам защебити,
Щоби в Руским серцю тквила,
Яри, яри ум твій Сине,
Той дар небес так велики,
Чорна мряка нехай гине,
Що вид тьмила через віки.
Далі, Братя! Далі, други,
Серце к музам най припаде,
Сходіть вірної дружби круги,
Нех там милость в нем засяде.

Вірш був підписаний криптонімом "О. Г." (автор невідомий). Уживання псевдонімів та криптонімів свідчить, що членів гуртка переслідували, їм доводилося долати значні труднощі в досягненні накреслених завдань, а подальша доля Маркіяна Шашкевича є найкращим доказом ставлення влади до гуртківців [10, с. 8].

Та незважаючи на небезпеку, гурток Шашкевича швидко збільшувався і поширював свою діяльність. Його члени збиралися, читали книжки, вели розмови, писали до альбому гуртка свої твори. Власної назви гурток не мав. Історичну назву "Руська трійця" створено пізніше, і вона стосувалася трьох провідних діячів гуртка – Шашкевича, Головацького, Вагилевича. Члени гуртка неодноразово виявляли велику відвагу й мали значні здобутки. У своїх проповідях вони часто відкрито боронили рідну мову: першим і остаточним проривом стало виголошення проповіді українською мовою однієї неділі в різних церквах Львова Шашкевичем, Устияновичим та ін.

Після видання збірки "Син Руси" гуртківці взялися за підготовку нового альманаха "Зоря" – "писемце, посвяченне руському языку". До нього ввійшли деякі записані гуртківцями українські народні пісні, вірші й статті. У цьому альманахові застосовано вже новий правопис, що відкидав букви "ять" (ѣ) і "єр" (ѣ), замінюючи їх українськими "і" та "и".

Альманах "Зоря" світу не побачив. У 1935 р. цензура заборонила його друк. Лише через два роки з'явилася частина його матеріалів у новій збірці, що, як відомо, була видрукувана в Будапешті під назвою "Русалка Дністровая."

Упроваджуючи в життя завдання гуртка, Шашкевич увійшов у прилюдну дискусію за новий правопис, публікуючи трактат проти вживання польської азбуки в українській мові під заголовком "Азбука і Abecadło" [9, с. 2].

У 30-х роках XIX ст. у Львівській українській греко-католицькій семінарії існував інший таємний гурток. Його викрили й за приналежність до нього вигнали із семінарії 30 богословів. У 1930 р. зроблено також першу спробу створення легальної організації у Львові – Товариства студентів-богословів. Але ця спроба також не мала належного успіху [4, с. 14].

Продовжуючи традицію Івана Могильницького і Маркіяна Шашкевича та наслідуючи приклад Наддніпрянської України, у 60-х роках XIX ст. в Галичині активізується український рух. Організоване життя української молоді зароджується в найпростішій формі гуртків, перші з яких спочатку звалися громадами, а пізніші – кружками. Незважаючи на їхню таємничість, вони швидко розросталися в Галичині і, починаючи з 60-х років і до початку XX ст., охопили своєю діяльністю всі середні та вищі школи, у яких була хоч невелика кількість українських учнів чи студентів [8, с. 154].

Про діяльність гуртків залишили згадки такі визначні політичні й громадські діячі того часу, як Є. Олесницький, О. Барвінський, Л. З. Беч. Ці документи підтверджували ті цілі, що їх ставили собі організатори гуртків [7; 2; 3].

Так, таємні громади й гуртки вже спочатку стали організаціями самоосвіти та самовиховання і своєрідними школами, з яких виходили студентські, та, відповідно, політичні й громадські проповідники українського народу XIX і XX ст. Діячі таємних гуртків піднімали на боротьбу український народ, з якого вийшли пізніше борці за національне та соціальне визволення.

Члени гуртків та кола, що перебували під їхнім впливом, захоплювалися народною творчістю, вивчали мову та народні звичаї, залюбки носили вишивані сорочки, козацькі шаровари та жупани, влаштовували в роковини Шевченкової смерті вечори, на яких виголошували доповіді, декламували його вірші та співали українські пісні. Подекуди ця діяльність набувала політичного характеру. У 1909–1910 рр. члени таємного гуртка в Академічній гімназії у Львові влаштували страйк тому, що дирекція не пустила їх в академію для вшанування пам'яті Шевченка.

Таємні гуртки діяли самостійно, не маючи якоїсь надбудови. Але Данило Танякевич, спочатку як студент, а потім як священик, став своєрідним ватажком майже всіх гуртків. Він провадив жваву кореспонденцію з керівниками гуртків і постачав їм доступну літературу [8, с. 154].

Потреба співпраці гуртків виявилася головною в персональних контактах окремих гуртківців та їх керівництва. На зламі XIX і XX ст. помітні вже організаційні заходи щодо створення спільного фронту. До Львова з'їжджалися представники гуртків, відбувалися крайові конференції, що тривали здебільшого декілька днів. На цих з'їздах обговорювалися національно-державницька та поступова ідеологія гуртків, справи самоосвіти й організації власної преси. Делегати складали звіти про діяльність репрезентованих ними гуртків. Референтами на з'їздах та керівниками дискусій були переважно студенти, що відзначалися ідеологічними переконаннями та добрим досвідом організаційної праці.

Ідейний та організований зв'язок між гуртками вплинув, у першу чергу, на зміцнення окремих із них та поширення їх діяльності. До руху долучалися також гімназисти, що навчалися у чужих гімназіях, які існували у Галичині (польських, німецьких), або навіть поза територією України. Для зв'язку між гуртками і гуртківцями служили студентські публікації, передусім журнал "Молода Україна", а пізніше – гуртківський орган "Життя". Порушувані на їхніх сторінках теми ставали темою для дискусії одночасно в усіх осередках гімназійної молоді та студентства.

Унаслідок цих дискусій виникали нові акції й нові напрями діяльності [4, с. 17].

Ідея вірності молоді своєму народу (державі), яку активно впроваджували у першій декаді XX ст. Р. Баден-Пауел, Х. Спасейр, У. Сміт, була підхоплена гуртківцями. Восени 1911 р. серед студентів Львівського університету за ініціативи Івана Чмоли створено таємний військовий гурток "Пласт", куди увійшли й старші гімназисти. Гурток поставив собі за завдання поширювати військове виховання і вишкіл серед молоді, щоб приготувати її до майбутньої боротьби за самостійну Україну. Серед перших організаторів гуртка були: В. Кучабський, Р. Сушко, О. Кучерішка, П. Франко, О. Квас та Олена Степанівна.

Водночас із заснуванням військового гуртка Івана Чмоли, або дещо пізніше, з'являються подібні гуртки, секції, курені. У Львові 1913 р. діяв окремий таємний гурток, який очолив Осип Квас, Василь Клим та Василь Кучабський. Вони дали йому назву "Мазепинський курс мілітарний". Вишкільні курси проводилися гуртківцями ночами. Члени гуртка складали присягу при запалених смолоскипах, переважно в лісі, про те, що будуть боротися зі зброєю в руках за здобуття незалежності. Після присяги нові члени подавали всім руку на знак повної та щирої дружби і переходили на "ти".

Пере війною військовим вишколом почали займатися також статутіві легальні організації "Січ" і "Соколи", створюючи у своїх відділах та на станціях стрілецькі секції. У Самборі до стрілецького вишколу місцевого "Пласту" належало 120 гімназистів. Вишкіл провадив полковник піхоти Володимир Коберський. Члени легальних стрілецьких секцій почали носити однострої, проект яких належав Левкові Лепкому. У 1913 р. у Львові був заснований за редакцією Івана Чмоли військовий журнал "Відгук" для поширення ідеї стрілецтва.

Ідея військового вишколу молоді не була однак сприйнята позитивно всім загалом галицького суспільства. Деякі студентські кола також виступили з гострою критикою стрілецької діяльності Чмоли, Кваса, Франка та їхніх друзів. У ряді дискусій (з Другою секцією Українського студентського союзу ім. М. Драгоманова, 20 жовтня 1912 р.; на загальних зборах Українського студентського союзу, 15 грудня 1912 р., 3 квітня 1913 р. та ін.) прихильники військового вишколу стояли на засадах, що створення власної держави може бути здійснене лише шляхом збройної боротьби. Їхні противники обстоювали думку про те, що цієї мети можна досягти через "творення культурних цінностей". Не зважаючи на активність національної самооборони шляхом закладання стрілецьких дружин, "культурники" виходили, як правило, переможцями [4, с. 18–20].

Інший вигляд мала справа у провінції та поміж гімназистами. Там переважали діячі, які твердо обстоювали справу військового вишколу і на практиці приготувляли своїх членів до збройної боротьби.

У цілому мережа таємних гімназійних гуртків була в передвоєнні роки дуже широкою. У більших містах діяло по кілька гуртків; у менших – по одному. Кількість членів збільшувалася переважно шляхом індивідуальних контактів, через особисте знайомство та дружбу. Окремі гуртки мали зазвичай єдиний програмовий та ідейний характер. Вступали до гуртків після 4 класу гімназії. До управ обирали "семаків". Справжніми керманичами були, однак, студенти. У містах, де діяло кілька гуртків, створювали спільну управу. Вона об'єднувала, накреслювала план дії для всіх гуртків, давала відповідні доручення.

Ідейно гуртки мали загально-патріотичний і національно-орієнтований характер. На переломі століть почали створюватися окремі партії. Тоді, залежно від складу управи, гурток починав діяти згідно з партійно-політичними симпатіями та програмами. Найбільш активними були тоді гуртки симпатиків радикалів, які обрали собі назву Драгоманівських гуртків, або Драгоманівських недільних шкіл. Перед війною Драгоманівські гуртки об'єдналися у "Центральну Драгоманівську організацію учеників середніх шкіл Галичини і Буковини" [8, с. 156].

Отже, злам XIX – початку XX ст. характеризувався бурхливим розвитком різноманітних за змістом та формами діяльності громадських молодіжних об'єднань, що спрямовували енергію широких верств суспільства на вирішення національних політичних проблем. Аналіз участі української молоді в осередках польського організованого молодіжного руху в цей час показав, що така взаємодія була своєрідним джерелом утвердження національної свідомості, свободи особистості, свободи нації, втіленням духовної культури українського народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрухів І. О. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. / І. О. Андрухів.— Івано-Франківськ : Плай, 1995.— 72 с .
2. Беч Л. З. Пласт у Перемишльській гімназії / Любомир З. Беч.— Нью-Йорк—Філадельфія, 1961.
3. Лев В. Професор д-р Михайло Тершаковець / Василь Лев // Свобода.— Нью-Йорк.— 1978.— 3 січ.
4. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початку до 1914 р.) / Володимир Леник.— Мюнхен-Львів : Український Вільний Університет.— 1994.— 185 с.
5. Лісовець О. Студентські громадські організації: досвід і перспективи розвитку / Олег Лісовець // Вісник Львівського університету. Сер. : Педагогіка.— 2006.— Вип. 21.— Ч. 1.— С. 190–194.

6. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. / О. В. Лісовець.— К. : Академія, 2011.— 256 с.
7. Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Євген Олесницький.— Львів, 1935.
8. Плазова Т. І. Становлення західноукраїнського молодіжного руху наприкінці XIX – першій третині XX ст. / Т. І. Плазова // Вісник Національного університету "Львівська політехніка".— 2011.— № 693 : Держава та армія.— С. 153–157.
9. Русалка Дністрова (Фотокопія з видання 1837 р.) / вст. ст. О. І. Білецького.— К. : Дніпро, 1972.— 135 с.
10. Шах С. О. Маркіян Шашкевич та Галицьке відродження. Ювілейне видання у 150-ліття народин поета / Степан Шах.— Париж–Мюнхен, 1961. —229 с.

Ninel Sydorczuk. Interakcja ukraińskiego i polskiego zorganizowanego ruchu młodzieżowego przez pryzmat realiów historycznych (XIX – początek XX w.).

W artykule zaktualizowano materiały, które świadczą o interakcji ukraińskiego i polskiego zorganizowanego ruchu młodzieżowego na przełomie XIX i XX wieku. Takie podejście zapewnia możliwość uszczegółowienia postulatów teoretycznych dla dalszych badań nad problemami ukraińskiego zorganizowanego ruchu młodzieżowego przez pryzmat realiów historycznych, wyznacza perspektywę rozwoju idei narodowej.

Ninel Sydorchuk. Interaction of Ukrainian and Polish Youth Movement Organized through the Prism of Historical Realities (XIX – Early XX Century).

The article foregrounded materials that indicate interaction organized by the Ukrainian and Polish youth movement at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. This approach provides the opportunity to clarify the theoretical postulates for further study of the problem of the Ukrainian youth movement organized through the prism of historical realities and determines the future development of the national idea.